

Barna Anikó

A totalitarizmus valóságképe George Orwell művében

Owell műveinek elemzői már több ízben rámutattak arra, hogy főszereplői megformálásában sok esetben az író saját tépelődő-kétkedő alakját veszi alapul. Munkásmozgalmi múltja során kapcsolatba kerül a szociális demagógiával érvelő, de totális uralomra törő pártokkal. Őt is az az alapkérdés foglalkoztatta, mi ezen pártok tényleges indítéka. Világosan érzékelte - és a Hódolat Katalóniának című írásában ki is fejté -, hogy e mozgalmak esetében a szociális követelések hangoztatása csupán felszín, a mélyben más okok húzódnak meg. Ahol hatalomra kerültek, ott ezen felvetését igazolták is. Egy helyen megállapítja, hogy "a kommunista párt taktikája világszerte, különösképpen Franciaországban már eddig is megmutatta, hogy a hivatalos kommunizmust, legalábbis egyelőre, ellenforradalmi erőnek kell tekinteni. A Komintern egész politikáját a Szovjetunió védelmi szükségleteinek rendelték alá... A kommunista pártok magatartásának az a kulcsa, hogy hazájuk és a Szovjetunió között milyen katonai kapcsolat áll fenn, vagy van kiépülőben."¹

Orwell tehát aránylag korán felismerte, hogy a kommunista mozgalom az orosz-szovjet nagyhatalmi törekvések szolgálatában áll. Ehhez képest a társadalmi változások követelése csak demagógia, a hatalom megragadásának az eszköze. Ugyanilyen propagandisztikus felhasználás figyelhető meg a különféle fasiszta - nemzeti szocialista, nyilas stb. - mozgalmak esetében is. A szokásos orwelli absztrakcióval kapjuk azt, hogy Óceánia lényege a hatalom. "Nem azért csinál az ember diktatúrát, hogy megoltalmazzon egy forradalmat, hanem azért csinál forradalmat, hogy diktatúrát csinálhasson."²

Ezt egyébként a totális ideológiák többségükben legalábbis eredetileg - nem tagadták. Elég a proletárdiktatúra elméletére, vagy a fasiszta vezérszémére gondolni. Ezután már csak az a kérdés maradt megválaszolatlanul,

hogy tulajdonképpen miért törekszik öncélúan a hatalom megragadására a párt. O'Brien kijelenti: "a Párt teljes mértékben saját maga miatt törekszik a hatalomra. Bennünket nem érdekel mások java; kizárólag a hatalom érdek. .. A hatalom nem eszköz; a hatalom cél."³ Óceánia egész működési mechanizmusa arra irányul, hogy ezt a hatalmat a párt önmaga számára fenn tudja tartani. A hatalom megtartásának elméletét legteljesebben Goldstein könyvében találjuk.

A társadalom struktúrájának leírásakor észrevehetjük, hogy az orwelli totalitárius állam szigorúan hierarchikus felépítésű. A párt uralkodása szempontjából ez az egyetlen biztos megoldás a hatalom konzerválására. Az író részletesen kifejti azt, hogy a jólét növekedése folyamatos társadalmi fejlődéssel és életszínvonalbeli kiegyenlítődéssel jár. Ez pedig megkérdőjelezheti a hatalomban való részesezés egyenlőtlenségét. "Végeredményben hierarchikus társadalom csak a szegénységre és tudatlanságra épülhet."⁴

A párt eszköze ehhez a folyamatos háborús állapot fenntartása, mely elherdálja a képződött többletterméket. Nyilvánvaló, hogy a háború célja nem a győzelem, hiszen a három nagyjából egyforma állam közül egyik sem lehet nyertes. A háború önmagáért folyó háború, célja a nyomor fenntartása. Ahhoz, hogy a háborút el tudják fogadtatni a párttagokkal, és ne jöjjenek rá valódi rendeltetésére, részükről a párttal való feltétlen azonosulásra van szükség. Ennek formája a párt ideológiájába vetett hit. Ezt a hitet leginkább egyes istenhitekhez lehet hasonlítani, hiszen a pártot a Nagy Testvér személyesíti meg. Így az igaz hit külsődlegesen a Nagy Testvér személyével való azonosulás alakját ölti.

A párt ideológiája, amelyhez a párttagoknak ragaszkodnia kell, az Ingsoc. Az olvasó erről konkrétan szinte semmit sem tud meg, csak arra történnek

utalások, hogy ettől bármiféle eltérés tilos a párttagok számára. Valószínűsíthető, hogy nem magának az ideológiának a formája a lényeges, hanem az ahhoz való ragaszkodás. Az ideológiát a párttag azáltal tudja magáévá tenni, hogy elsajátítja azokat az eljárásokat, melyeket az újn nyelv a crimestop, a balckwhite és a doublethink kifejezései takarnak. "A crimestop azt a képességet jelenti, hogy az ember ösztönszerűen hirtelen meg tud állni bármilyen veszedelmes gondolat küszöbén."/5./ Így képes megakadályozni azt, hogy a párt által megerősített információkban bármiféle ellentmondást felfedezzen, illetve ezáltal gondolatbűnt kövessen el. A blackwhite azt a képességet jelzi, amellyel az ember tudatosan elhiszi egy tényről az ellenkezőjét is, ha a párhűség ezt megkívánja. A doublethink, azaz kettős gondolkodás ezen túlmenően azt jelenti, hogy a párttag egyszerre tudatosan és meggyőződéssel hisz két egymásnak gyökeresen ellentmondó tényben, állításban. Mindezekre azért van szükség, mert "az óceániai társadalom végeredményben azon a hiten alapszik, hogy Nagy Testvér mindenható, és a Párt csalhatatlan. Mivel azonban a valóságban Nagy Testvér nem mindenható és a Párt nem csalhatatlan", a feltétlen hitet így lehet a szubjektív valóságképzet átalakításával az ideológiával összhangba hozni.⁶

A párt mindenhatóságából következik, hogy politikájának mindig összhangban kell lennie a múlttal. Így ha ez nincs meg, akkor az egyetlen lehetséges út - pontosan a párt csalhatatlanságából következően - a múltnak a jelenhez való hozzáigazítása. A párttag ezt csak akkor tudja elfogadni, ha a múlt tárgyi emlékei összhangba kerülnek a fenti három eljárással kialakított szubjektív történelemképével. Ezt hívják a történelem újraírásának, amely különösen az írásos forrásoknak a napi politikai igényeknek megfelelő visszamenőleges újraserkesztését jelenti.

Ezáltal válik a párt a múlt urává és együttal a jövő urává is.

Az igazhit egyik fontos próbaköve a rendszer belső - minden bizonnyal nem létező - ellenségeivel szembeni kérelhetetlen gyűlölet. Amekkora hajtóerő lehet az igazhit mint pozitív érzelem, legalább akkora hajtóerőt jelent a gyűlölet, mint negatív érzelem. A belső ellenség megtestesítője Goldstein, aki legalább olyan fokú absztrakció során keletkezett, mint a Nagy Testvér. Alakja összetett, sok mindenben köthető valós személyekhez, azonban tulajdonságai tartalmazzák mindazt a negatívumot, amely elítélése mellett felsorakozhat a párttagság: gondolatbűnözés, merényletek, szabotázs, kémkedés, stb.

A folyamatos háború fenntartásának tudatosításában alapvető eszköz az igazhit. Az is egyértelmű azonban, hogy normális, kiegyensúlyozott életet élő egyén hosszú távon nem tud olyan lelkiállapotban lenni, mely mindenek eleget tesz. Ezért szükséges az egyéni autonómia olyan fokú felszámolása, mely mindezt lehetővé teszi. Ténylegesen ez a magánélet szférájának át-

szervezését jelenti a párttagok esetében. Ehhez eszközül szolgál a valódi kötelek majdnem teljes felszámolása, az emberek közti viszonyok kiüresítése, a szabadidő elvonása, az egyén feloldása a kollektívában, a személyi tulajdon visszaszorítása. Ezáltal válik nyilvánvalóvá, hogy az egyszerű párttag életének egyetlen értelme marad: az, hogy feltétel nélkül, teljes erőbedobással szolgálja a pártot. Így válik alkalmassá arra, hogy maximális hatékonysággal segítse elő a kollektív célt: a hatalom megtartását.

A hatalom megtartása

Mint fentebb említettük, a párt cselekedeteinek mozgatórugója minden esetben a hatalom megtartása érdekében vívott harc. Óceánia társadalmának nemcsak a szerkezete, működése is a párt hatalmát szolgálja. Bármilyen történik, az a belső stabilitást, a mozdulatlanságot, ezáltal a párt uralmának végtelenbe való meghosszabbítását segíti elő. Orwell legvalószínűbb kiindulópontja a szovjetunióbeli események sorozata volt. Észlelte a kommunista

történetírók által máig összesített fontos sorrendi különbséget, hogy Sztálin nem a párt által föl vállalt program megvalósítása érdekében alakította ki a társadalom struktúráját és működési mechanizmusát, hanem éppen fordítva - ezen utóbbiak mint célok megvalósítását szolgálta az ideológia. A lenini gárda félreállítására, majd szinte teljes "kiirtására" is e mellett szól: a proletáriátus diktatúrájának megteremtése nem indokolta a vezető személyiségek rituális meggyilkolását. Ez tisztán hatalmi-strukturális kérdés volt. Így a proletáriátus diktatúrája helyébe a proletáriátus "élcapatának", azaz a pártnak a diktatúrája lépett. Ezt pedig a legnagyobb hatékonysággal nem egy vitatkozó, pragmatikus módszereket követő kollektív vezetés tudja megvalósítani, hanem a sztálini felépítés. A helyzet tragikuma az, hogy a lenini gárda tagjainak félreállítása is olyan módon történt, mely a sztálini struktúrát erősítette. De nemcsak az Orwell által vizsgált pártokra mondható el,

Kép a Dimbovita folyó hídjáról. A kormányzati negyed: jobb oldalt a Ceausescu-palota dombja.

Fotó: Fazekas Sándor

hogy lényegük a hatalom megszerzése és megtartása. Szemléletes példa erre Rákosi Mátyás 1956 tavasz-nyári tevékenysége. Az SZKP 1956 februárjában lezajlott XX. kongresszusa lényegében Nagy Imre politikai irányvonalát igazolta. Ezek után Rákosi tevékenysége formálisan is hatalmi harcnak tekinthető. Legszemléletesebb példa azonban G. Husák 1968-69-es hatalomrajutása. Rendszerének semmiféle legitimációja nem volt. Egyetlen tevékenysége majd 20 éven keresztül a fennálló állapotok konzerválása. A dubceki vezetés által megreformált párt a hagyományos értelemben vett hatalmat bizonyos mértékig átengedte a népnek, amely a Párt számára megengedhetetlen volt. A husáki stabilizációnak oly mértékben sikerült a korábbi viszonyokat - kisebb-nagyobb, de végeredményben jelentéktelen és külsődleges eltérésekkel - reprodukálnia, hogy a szomszédos országoktól eltérően itt párton belüli reformgyeviségeknek máig sem sikerült kiemelkedni.

Bizonyos szempontból, de csak nagy általánosítás eredményeképpen, a nyolcvanas évek végéig tartó magyarországi helyzet is elemezhető az orwelli hatalomelmélet alapján. Ebből az irányból vizsgálva annak lehetünk tanúi, hogy a Párt először saját vezetőit, majd az ideológiát - előbb a leninizmust, utóbb a marxizmust szinte teljes egészét - áldozta fel a hatalom megtartásáért cserébe. A baloldali haladó hagyományok képviselője egy szociáldemokrata párt számára szolgálhat a hatalomgyakorlás legitimációjául, semmiképpen sem egy kommunista utódpárt számára. Az apparátus átmenekülése egy "szocialista piacgazdaság" menedzser-gazdaságirányító-tulajdonosi (akármennyire is homályosak a fogalmak, a piacviszonyok közti termelőeszköz-tulajdonosi, tehát a marxi értelemben vett kizsákmányoló osztály) pozícióba pedig szinte magától kínálja egy másik orwelli mű, az Állatfarm végkövetkeztetésével való összehasonlítást: a disznók végül olyannyira hasonlósá váltak az örök ellenséghez, az emberhez, hogy végül is az állatok "nem tudták megmondani, melyik az Ember, és melyik a disznó".⁷

A fogyasztás visszaszorítása

A hatalom megtartásának - Orwell szerint - alapvető eszköze a fogyasztás szintjének mesterségesen alacsony szinten való tartása. Óceánia működési elvének ezen része talán a legmagasabb fokú absztrakció eredménye, logikailag nem a szokásos több létező példa általánosítása, hanem a mechanizmus magyarázatának két következtetése közötti hiányzó láncszem spekulatív úton való létrehozása.

A regény írása idején, illetve előtte a totális hatalomra törő pártok uralmukat területileg még nem tudták oly módon kiterjeszteni, hogy a könyvben vázolt állapot fenálljon. Sem a - legfőképpen Trockij által - várt világforradalom nem következett be, sem a hitleri Németország nem tudta a számára megfelelő, "Lebensraum"-ot megszerezni. Azok a háborúk, melyeknek Orwell is tanúja volt, éppen fordítva funkcionáltak: pusztításuk nyomán esett vissza az életszínvonal. Orwell tehát látta, hogy a párt létezésének célja a hatalom, amelynek eszköze a háború. A beiktatott láncszem - a hatalom megtartásának eszköze - a fogyasztás alacsony szinten való tartása. S ennek, mint célnak megvalósítási eszköze lesz a háború. A kiindulási alap a hadikomunizmus volt. A háborús érdekeknek szigorúan alárendelt mechanizmus és a párt monolitikus hatalmi berendezkedése itt szerencsésen ötvöződött. A polgárháborúra hivatkozva meg lehetett szervezni és fenn lehetett tartani a szigorú ellenőrzést, az alacsony béreket, a vakfegyelmet, stb.

A megvalósult kelet-európai fejlődést vizsgálva nehéz az ok-okozati különbséget szétválasztani. Tény, hogy pl. a magyar gazdaság teherbíróképességét meghaladó mértékben költött hadi kiadásokra. Nem csak közvetlenül, mert a túlzott bányászati, nehézipari, gépgyártási beruházások mögött sem nehéz észrevenni a háttérben álló hadi megrendeléseket. Mindez az életszínvonal alacsony szinten való tartásának eszköze volt; háború nélkül - a Nyugattal való összeütközés ekkor végzetes lehetett volna Kelet számára -, az arra való készülődés jegyében. Mindenesetre, ha nem is volt kifejezett célja a hidegháborús históriával járó nagy-

arányú hadikészülődésnek az életszínvonal alacsony szinten tartása, azt sikeresen szolgálta.

A háború

A regényben vázolt háború vizsgálatához a legkifejezőbb mozzanat az, amikor egy váratlan elhatározással az egykori két szövetséges egyike összefog a volt ellenséggel, és közösen küzdenek tovább a harmadik állam ellen.

A szituáció kétségtelenül hasonlítható az 1940-es Molotov-Ribbentrop-paktum megkötéséhez és a szovjet-német háború kirobbanásához. Hiszen az egymással teljesen ellenségesen viselkedő Szovjetunió és Németország viszonylatán kívül megfigyelhető volt a Szovjetunió és Franciaország, illetve Anglia közötti közlekedés. Ez az állapot rendeződött át a német-szovjet szövetség megkötése után, ugyanis mindkettővel szembekerültek a nyugat-európai demokráciák. Végül pedig azzal, hogy Németország megtámadta a Szovjetuniót, az utóbbi pedig egy táborba került Angliával és Franciaországgal.

A regényből biztosan még az sem derül ki, hogy folyik-e egyáltalán valamilyen háború. A lényeg nem maga a háború, hanem csak a tény, hogy háború van, ennek minden konzekvenciájával együtt. Tényleges harci cselekmények alig tapasztalhatók, ugyanakkor a lakosságot állandó háborús propaganda alatt tartják. Ez egyfajta dialektikus ellentmondásként is felfogható, és mintegy elméleti absztrakciója a hidegháborúnak.

A hidegháború is konkrét harci cselekmények nélkül zajlik, legfeljebb a világ távoli pontján folyik egy-egy területileg korlátozott összecsapás, mint ahogy ez Koreában vagy Vietnámban zajlott. Ugyanakkor a szocialista országok esetében a központi irányítás, tervezés, propaganda állandó harci készültségben tarthatta a lakosságot erre hivatkozva. E folyamat jegyében Magyarországon is sor került munkahelyi gyűlésekre, melyeknek egyetlen témája a háborús ellenség elítélése volt, melyek által egyben erősödött a lakosság gyűlölete az ellenséggel szemben.

A bekekölcsön kötelező jegyzése egyrészt a fogyasztási szint alacsonyan tartását szolgálta, másrészt a lebonyolítás formája szintén a háborús históriával

erősítésében játszott szerepet. Már maga az elnevezés is dialektikus ellentmondást takar, hiszen a "békéért" áldozott összeg tulajdonképpen a háborús készülődést szolgálta. A békepropaganda elsődlegesen a háborús pszichózishoz járult hozzá. Állandóan sulykolta a lakosságba a nyugati imperializmus veszélyességét, támadó szándékát, s egyúttal erősítette az ellenségképet is.

Az Igazhit

Az ideológiával való azonosulást a párttag részéről megnyilvánuló igazhit jellemzi. Nem csak formai szempontból fontos, hogy ez vakhit legyen. A "tudatos" hívő-meggyőződéses követő - potenciális veszélyt jelenthet azáltal, hogy megérti a folyamatok lényegét. Az ilyenek sorsa a "légneműsítés", mint Syme példája a regényben. Valamennyi mozgalom számára állandó problémát jelentett az utóbbi századokban ideológiájuk összetett volta, ami miatt a tömegek nem tudtak azonosulni

vele. Ez főleg a marxizmusra érvényes, amely racionális, tudományos elmélet, és a megértéséhez komoly történelmi, filozófiai, közgazdasági ismeretek szükségesek. Nyilvánvalóan reménytelen lett volna az egyszerű munkástömegektől tudatos azonosulást követelni.

E problémát érzékelt Sztálin és környezete is - a lenini kollektív vezetés idején ez különös súllyal jelentkezett, amikor arra a következtetésre jutottak, hogy a filozófiai ismeretek helyett magatartásmintákat kell közvetíteni, és követendő példának állítani a párttagság elé. Ez a magatartásminta jelképek követésében, meghatározott rituálék elfogadásában, személyiségtípusok utánzásában, feltétlen parancsvégrehajtásban nyilvánult meg. Így a párttal való azonosulás az általa felkínált magatartásminta követését jelentette. Amikor ennek szintje eléri a feltételnélküliséget, válik igazhitté. Orwell is ezt hangsúlyozza amikor kijelenti; "kétségtelen, hogy a Párt világnézete az olyan emberekre kény-

szeríthető rá a legeredményesebben, akik képtelenek azt megérteni. Az ilyenekkel el lehetett fogadtatni a valóság legdurvább megsértését is, mert nem is sejtik, milyen iszonyú az, amit tőlük kívánnak, s nem törődnek annyira a közügyekkel, hogy rájöjjenek, tulajdonképpen mi is történik."⁸

Ennek értelmében a gondolatmenet ellentmondása látszólagos: ugyanis a párttag nem fedezi fel az ideológia következtelenségeit, hanem a felkínált magatartásmintával való legteljesebb azonosulást próbálja megvalósítani.

A regényben megfigyelhető az igazhitnek a vallásos istenhittel való hasonlatossága. Ez egyrészt a Nagy Testvér és Goldstein körüli kultuszban mutatkozik meg, másrészt a kultusz gyakorlati módjában nyilvánul meg. A Nagy Testvér alakja a monoteista vallások istenalakjának absztrakciója: személytelen - még a neve sem derül ki-, ami tőle származik, az csak jó lehet

Félbemaradt építkezés az új kormányzati negyedben. Fotó: Fazekas Sándor

és fordítva, minden jó csak tőle származhat. Sokszor csak a megváltó szóval jelölik, és imádkoznak hozzá. Ugyanígy fel lehet fogni Goldsteint, mint a Nagy Testvér ellentettjét, a vallások sátán alakjaként. A regényből kiderül, hogy minden rossznak, háborúnak, szabotázsnek, az életkörülmények romlásának ő az oka. "Ő volt a parancsnoka annak a hatalmas árnyék-hadseregnek, összeesküvők földalatti hálózatának, amely az állam megdöntésére tört. Ennek a szövetségnek állítólag Testvériség volt a neve."⁹ Külön érdekességként egy újabb párhuzam vonható. Nagy Testvérnek nem tudjuk a nevét, mint ahogy Istennek nincs neve, míg Goldsteinét ismerjük, mint ahogy a Sátán megtestesülésére is vannak példák. Tudjuk a regényből azt is, hogy Goldstein szabotázsra, terrorakcióra való felbújtás képében kísérti meg a párttagot, azaz konkrét testet ölt, mint ahogy a Sátán is nő vagy bakkecske formájában kísértette meg a jámbor szerzetest vagy apácát. Még egy érdekesség: Orwel észreveszi, hogy az antiszemizmust is hasznosítja a párt propagandája, utalás történik arra, hogy Goldstein zsidó.

A Két Perc Gyűlölet rituálisan visszatérő szertartásainak sajátossága, hogy egyesíti magában egyrészt Goldstein elátkozását, másrészt a Nagy Testvér iránti szeretetet. Már az is vallásos eredetre utal, hogy az igazhíttű szó, a "goodthinker", a pravoszláv kifejezés tükröfordítása. Erre az összefüggésre a szovjet élet mindennapjaiban is több példa található. Ilyen patetikus vallási külsőségek először Lenin temetésén fordultak elő. Itt hangzott el Sztálin esküje - már önmagában ez is vallási megnyilvánulás-, amit erősít az egyházi mintákat követő fogadalomszöveg. A holttest bebalzsamozása és mauzóleumba helyezése is vallásos indítékok által motivált, hiszen ezáltal nyeri szellemi legitimitását a fennálló rendszer. Ez lényegében a materializmus elvetését jelenti, és sajátos miszticizmust állít a helyébe. A mauzóleumon álló vezető mintegy az abba elhelyezett államalapítótól nyeri jogfolytonosságát.

A felvonulásnak egyik fontos feladata az, hogy a mauzóleum előtt elvo-

nuló tömegben tudatosítsa a tetején álló vezető és a személyében továbbélő államalapító közötti szellemi kapcsolatot. Magyarországon a felvonulások dísztribünjéül a Rákosi-érában a Sztálin-szobor talpazata szolgált. A magyar dolgozóknak alkalmuk volt meggyőződni itt is arról, hogy vezetőik mögött ott áll Sztálin. A szobor ledöntése után a lábazat továbbra is emelvényül szolgált, bár a tömegek emlékezetében elhalványult, hogy eredetileg mit is jelképezett. A kellően tájékozottak számára azonban továbbra is hordozta a figyelmeztető tartalmat.

A forradalom vezetői folyamatosan tapasztalták az irracionális hit, például a vallásos hit öszertartó erejét. Már a forradalom és a polgárháború harcaiban is ideológiai szempontból legerősebb ellenfél az egyház volt, ez adta a vidék ellenállásának világnézeti bázisát. A lágerekben a táborlakóknak csak a vallásos csoportja volt képes megőrizni eredeti arculatát. E tapasztalatok alapján a párt számára is logikus volt, hogy hasonló irracionális hittel kell helyettesíteni a vallásos hitet éppúgy, mint a tudományos racionális meggyőződést. Ennek erősítése végett olyan környezetet teremtettek, amely az élet minden területén a fentebb kifejtett kultusz elemeit sulykolja. A honvédő háborúban a katonák a "Szent Orosz Földért" küzdöttek, és Sztálin nevével az ajkukon haltak meg. (Orwellnél a Nagy Testvér!)

Ebben a korszakban alakult ki az a gyakorlat, hogy városokat, tereket, utcákat az első vezetőkről nevezték el. A névadások rendszere a vezetésben fennálló hierarchiát tükrözte. A főtér általában Sztálin tér volt, s a hozzá vezető fő út a Vörös Hadsereg útja. A környező utcák pedig különféle pártvezetőkről kapták nevüket. Az állami, hivatali helyiségekben, üzletekben a legfőbb vezető arcképe függött, s az íróasztalokon a mellszobra állt. Ezen kívül ő volt a művészetek középpontja.

Romániában a városok főterén tornyokat építettek, melyekből delente harangzúgást pótló hazafias dalmotívumok hallhatók. Csehszlovákiában a hangosbeszélő-rendszer a legkisebb faluban is kiépült, napjainkig üzemelt, s naponta visszatérő időpontokban ideológiai-nevelő műsort, mozgalmi dalokat sugárzott. A főbb útvonalak mentén még néhány évvel ezelőtt is buzdító

transzparenszek, jelmondatok voltak felállítva.

Az újnyelv

A lakosság részéről megkövetelt igazhit fenntartásának egyik eszköze Océániában az újnyelv volt. A regény függelékében viszonylag részletesen leírja Orwell az elemeit, és egyik eszszéjében is foglalkozott a nyelv és a politika viszonyával.¹⁰ Az óceániai újnyelv létrehozásának célja, hogy megfeleljen a beszélt nyelv az ideológiai szükségleteknek. Így elsődlegesen meg kell semmisítenie bizonyos fogalmak jelentését, és korlátozni a gondolkodás lehetőségeit. Továbbá hű kifejezőeszközének kell lennie a párttag világnézetének és gondolatainak: ne lehessen vele olyan gondolatokat megfogalmazni, melyek nem egyeztethetők össze az ideológiával; így akadályozza meg a bűncselekményeket azáltal, hogy nincs megfelelő szó a kifejezésükre, tehát elkövetésük is lehetetlenné válik.

A nyelvek fejlődésének természetes folyamatába a totális államok részéről a beavatkozásra mindig is volt hajlandóság. A hitleri Németországból a legkönnyebb példát találni - hiszen erről Victor Klemperer elemzése itthon is megjelent - arra, hogy ilyen rövid időszak alatt milyen nagy mértékben avatkoztak be a természetes nyelvi folyamatokba. Ennek iránya e konkrét példa esetében nem annyira a múlt kitörlése a nyelv segítségével, hanem a mindennapi élet átformálása. "...a legerősebb hatást nem az egyes beszédekkel érték el, nem is cikkekkal vagy röpcédulákkal, nem a plakátokkal vagy a zászlókkal, semmi olyannal, ami tudatos gondolkodással vagy tudatos érzelmekkel felfogható. A náciizmus a tömegek húsába és vérébe az egyes szavakon, a beszédfordulatokon, a mondatformákon keresztül fúrta be magát, amelyeket milliószorosan ismétléssel rájuk kényszerítettek, ők pedig mechanikusan és öntudatlanul átvették." Arra a folyamatra, amikor egy fogalmat ki akarnak törölni a köztudatból, és erre a nyelvet akarják segítségül használni, legszemléletesebbnek egy magyar példa kínálkozik az ötvenes évekből.

Mivel akkor úgy gondolták, hogy a felépítendő új társadalom a magántulajdont nem fogja ismerni, magát a fogalmat is törölni kellett, tehát az azt

jelölő szót is. Ezzel szemben a magántulajdonon alapuló kisiparra és kiskereskedelemre pusztán taktikai okokból, de még szükség volt. Így egyszerre kellett a magántulajdonnal kapcsolatos szavakat törölni a nyelvből, és a fentebb említett kisipar működését leíró szavakat megtalálni. Így jött létre a maszek szó. Keletkezésére ma már kevesen emlékeznek: a magánszektorból képzett mozaikszó. Kitűnően teljesítette a kitűzött célt. Egyrészt elmosódott az, hogy a maszek tulajdonképpen a magántulajdon alapján áll, másrészt kitűnően leírta a fogalmat, és széleskörűen elterjedt. Az újnnyelvek arra a célkitűzésére is találhatunk példát, mely az emberek tudatából a múlt kitörlésére irányul. Ha figyelembe vesszük azt a megállapítást, hogy az ember anyanyelve nem a szülők nyelve, hanem az a nyelv, amelyet először megtanul, amellyel le tudja írni a környező világot. Így Romániában, ahol a kisebbségeket megfosztják a szülők nyelvén való tanulás lehetőségétől, egyúttal elérik azt is, hogy a történelmet, az irodalmat, a művészeteket a többségi nemzet nyelvén keresztül ismerjék meg. Mivel nem ismerik a saját történelmüket, irodalmukat leíró szavakat, elszakadnak múltjuktól, elvesztik identitásukat, végül teljesen beolvadnak, asszimilálódnak.

A történelem átírása

A Párt politikájának helyességét nyomtatott bizonyítékok sora támasztotta alá. A rendszer totalitásából következően azonban minden területen minden intézkedés csak helyesnek bizonyulhatott. A valóságban azonban ez a legtöbbször nem következett be, így az írásos dokumentumokat utólag kellett a valósághoz hozzáigazítani. A Párt tévedhetetlenségéből következően nem a hibás döntést ismerték el, hanem a fennálló valósághoz képest utólag javították ki a döntést. "A múltat napról napra, sőt szinte percről percre a jelenhez igazították. Ilyen módon minden olyan jóslatnak a helyességét, amelyet a párt kinyilatkoztatott, bizonyítékok támasztották alá; nem túrték, hogy egyetlen olyan hírnek vagy kinyilatkoztatásnak nyoma maradjon, amely ellentétben volt a pillanatnyi követelményekkel. Az egész történelem palimpszt volt, amelyet annyiszor va-

kartak tisztára és írtak újra tele, ahányszor csak szükségessé vált." ¹¹.

Óceániában a folyamat a következőképpen zajlott le: a Párt a múlt tárgyi emlékei helyére a jelenhez igazított fikatív történelmet írta be, így a valóságos történelem tárgyi emlékeit a fikatív történelem váltja föl. A történelem szubjektívizálódik, hiszen a valódi történelem csak a párttagok tudatában maradt fenn. A párttagok tudatukat a crimestop, blackwhite, és a doublethink módszerével kedvük szerint deformálják, így a tudatuk összhangba kerül az írott, de már fikatív történelemmel, amely így tárgyiasul, s a régi helyébe lép. Nem tartozik szorosan ide, de megemlíthjük, hogy ezért lényeges a gondolatok ellenőrzése, hiszen a valódi történelemhez az egyetlen kapcsolcs a tudaton keresztül vezet.

A történelemnek a központi hatalom által történt fokozatos eltorzítására már Trockij is utalt. 1927. június 28-i levelében kijelentette: "A sztálini csoport további útja előre meg van írva. Ma meghamisítják szavainkat, holnap tetteinket fogják meghamisítani." Hogy mennyire igaz volt, arra jó példa az azóta híressé lett fénykép a forradalom napjaiból, melyen Lenin beszélt a tömeghez, s az emelvény mellett Trockij és Kamenyev is látható volt. Később azonban, mikor Trockij az első számú közellenség lett, és Kamenyevet is elítélték, a fényképről kiretusálták őket.

A spanyol polgárháborúról szóló esszéjében Orwell azt is kifejtette, hogy látja az objektív igazság térvesztését, és a propagandisztikus torzításoknak a történetírás szintjére való emelkedését. Véleménye szerint: ha a spanyol polgárháborúban Francoék győznek, az ő káderei fogják a történelemkönyveket írni, így a propagandájuk mozgósító tételeként hangoztatott - de valójában nem létező - spanyolországi szovjet egységek történelmi tényé fognak válni. Köztársasági győzelem esetén szintén nehezen elképzelhető, hogy be fogják ismerni a hazugságok hosszú sorát, melybe bonyolódtak a háború alatt. Így "végső soron születik majd valamiféle leírás, és ha a háború tanúi és résztvevői meghalnak, akkor ez a verzió általánosan elfogadottá válik. Így azután a hazugság gyakorlati célokat szolgálva igazsággá lényegül." ¹².

Érdekes momentuma a kelet-európai valóságnak, hogy milyen apró, látszólag közömbös dolgok is alá lettek rendelve a történelem átírásának. Például máig sem található egy vidéki könyvtárban sem semmiféle régi újság, folyóirat, legfeljebb a helyi lap, de az is csak mikrofilmen. Központosítás címen egy bizonyos idő után mindent fel kellett küldeni a megyei könyvtárakba, vagy az Országos Széchenyi Könyvtárba. Bár ez idővel enyhült, mégis ritka az olyan vidéki könyvtár, melyben a hetvenes éveknél régebbi újságok találhatóak. Minden bizonnyal a fentebb ismertetett folyamat is motíválta a negyvenes évek végén indult és szinte napjainkig tartó úttörők általi papírgyűjtő kampányokat. Ugyanis miután a fikatív történelem az emberek tudatában felülemelkedik a valóságos történelmen, a legkisebb tárgyi emlékekkel való szembesülése is alapjában kérdőjelezi meg a folyamat sikerét.

A regény elolvasása utáni első és egyben legkézenfekvőbb kérdése az olvasónak: az általa ismert kelet-európai országok miért hasonlítanak annyira az orwelli államra? Az a válasz, hogy Orwell jól felismerte a totális államok sajátosságait.

A regényben leírt világ létezésének alapfeltétele a három, közelítőleg egyenlő erőt képviselő, hasonló társadalmi berendezkedésű állam létezése. Fontos megemlítenünk, hogy a második világháború után erre legalábbis az elméleti esély megvolt. Ám annak, hogy a létező egyetlen orwelli Óceánia válságba került, legfőbb oka, hogy nem sikerült a szükséges három Óceániát létrehozni.

Jegyzetek:

1. George Orwell: Hódolat Katalóniának. Bp., 1989. 70-71. o.
2. George Orwell: 1984. Fórum, 1986. 209. o.
3. Uo. 208-209. o.
4. Uo. 151. o.
5. Uo. 169. o.
6. Uo.
7. George Orwell: Állatfarm. Bp., 1989. 120. o.
8. 1984. 125. o.
9. Uo. 14. o.
10. A politika és az angol nyelv. In: George Orwell: Esszék. AB független kiadó Bp., 1988. (Továbbiakban esszék.)
11. 1984. 34. o.
12. Esszék. 53. o.